

BONN ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ'NÜN MOĞOLİSTAN'DA YAPTIĞI ARKEOLOJİK KAZILAR

Bilindiği üzere Türkler tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren dünyanın dört bir köşesine yayılmışlar ve buralarda kendilerine özgü kültürel izler bırakmışlardır. Özellikle Doğu Avrupa'da vücut bulan Avrupa Hun Devleti'nin Doğu ve Batı Roma imparatorluklarına karşı yürüttüğü başarılı siyaset günümüzde bu devletlerin halefi olan Batı dünyasında Türklere karşı büyük merak uyandırmaktadır. 395 yılında Türklerin bu bölgede sebep oldukları “Kavimler Göçü” adı verilen büyük göç hareketi, Türklerin bu coğrafyadan silinmeyecek varlıklarının başlangıcı olmuştur. Sonrasında Batı ve Doğu Roma'ya son veren Türkler, Batı için yeni bir araştırma alanını teşkil etmişlerdir. XIX. yüzyılın sonunda G. Thompson'ın çalışmaları ile başlayan ve pek çok destana konu olan Türk milletinin kökenlerini araştırma isteği bugün de hâlâ devam etmektedir.

Bu haberin amacı Türkoloji ve arkeoloji konusunda pek çok araştırma ve eser meydana getirmiş olan Almanya'nın son on senedir Moğolistan'da yürüttüğü arkeolojik çalışmaları ile ilgili bir değerlendirme yapmaktır. Bonn Üniversitesi yapılan arkeolojik kazıların sonuçlarını hem yazılı olarak¹; hem de görsel olarak farklı müzelerdeki sergilerde sergilemektedirler².

Bonn Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nde Moğolistan'daki kazı çalışmaları Prof. Dr. Jan Bemann ve Dr. Ursula Brosseder başkanlığında yürütülmektedir. Bu iki ismin yanında Prof. Dr. Hans Georg Hüttel, Dr. Ernst Pohl, Prof. Dr. Gisela Grupe, Dr. Chimiddorj Yeruul- Erdene, J.O.

---

¹ *Current Archaeological Research in Mongolia. Papers from the First International Conference on 'Archaeological Research in Mongolia', held in Ulaanbaatar, August 19th-23rd, 2007*, Ed. by Bemann, J., Parzinger, H., Pohl, E., Tseveendorj, D., Bonn Contributions To Asian Archaeology, Volume 4, Von-und Frühgeschichtliche Archäologie Rheinische Friedrich- Wilhelms- Universität Bonn 2009; *Mongolian-German Karakorum Expedition: Excavations in the Craftmen Quarter at the Main Road*, Ed by, Jan Bemann, Ulambayar Erdenebat & Ernst Pohl, Volume I, Reichert Verlag Wiesbaden Germany 2010; *Xiongnu Archaeology – Multidisciplinary Perspectives on the First Steppe Empire in Inner Asia*, Ed. by Broseeder, U., Miller, B. K., Bonn Contributions to Asian Archaeology, Volume 5, Von-und Frühgeschichtliche Archäologie Rheinische Friedrich- Wilhelms- Universität Bonn 2011; *Steppenkrieger, Reiternomaden des 7. 14. Jahrhunderts aus der Mongolei*, Ed. Bemann J., Schmauder M., Primus Verlag, Bonn 2013.

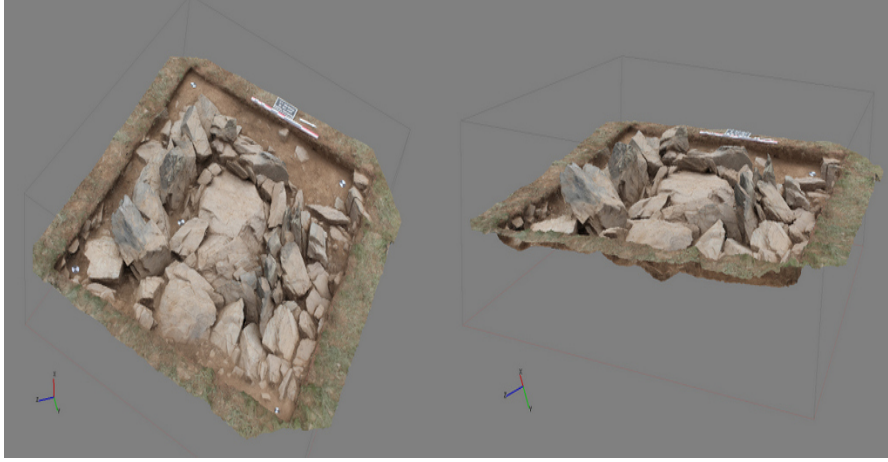
² LVR: Landes Museum Bonn: 26.01.2012- 24.09.2012. Allarda Pierson Museum Amsterdam: 15.05.2012, 13. 01. 2013. Kelten römer Museum manching: 17. 05. 2013- 17. 11. 2013.

Gantula, Prof. Dr. Ts. Turbat da bu kazılarda görev almış diğer isimlerdir. Bonn Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nün başkanlığındaki bu kazılar; Kommission für Archäologie Aussereuropäischer Kulturen (KAAK), Institute of Archaeology, Mongolian Academy of Sciences, Institut for Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies, Siberian Branch, Russian Academy of the Sciences'in ortaklığı ile yürütülmüştür.

Enstitünün yapmış olduğu çalışmalar iki grupta incelenebilir: Devam eden projeler ve tamamlanmış projeler.

A-DEVAM EDEN PROJELER:

1-Bioarcheological Research on Cemeteries in the Upper Orkhon Valley (BARCOR): Prof. Dr. Jan Bemann'ın başkanlığında Dr. Ursula Brosseder, Prof. R. Gisela Grupe, Dr. Chimiddorj Yeruul- Erdene ve Jamiyan- Ombo Gantulga'nın katılımı ile yapılan kazılar Moğolistan'daki Orhun Vadisi'nin yukarı kesimlerinde Maikhan Tolgoi Irmağı kenarında gerçekleşmiştir. Yapılan kazıların asıl amacı bu bölgedeki Erken Demir ve Geç Bronz Çağı kalıntılarını incelemektir. Burada bulunan mezarların özelliklerinin farklı olması sebebiyle ekip bunların kronolojik ve kültürel olarak sıralanması gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu dönemde Moğolistan bir yerleşim yeri haline gelmediğinden bu çalışmayı yapmak için yeni metotlara ihtiyaç vardır. 2009 yılında DAAD (Deutscher Akademischer Austausch Dienst) tarafından bir yaz okulu çerçevesinde finanse edilen çalışmada bu bölgenin bir planı çizilmiştir. Bu, araştırmacıların işini kolaylaştırmış ve bir "octocopter" yardımı ile Maikhan Tolgoi Mezarlığının tam bir planı çıkarılmıştır. Bu bölge ve mezarlık, tarih öncesinde burada yaşayan insanların kültürel özelliklerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. 2011 yılında yapılan bir keşiften sonra Eylül 2012'de başlayan kazılarda antropolojik olarak incelenmesi için gerekli ölçüde korunmuş iskeletler bulunmuştur.

Maikhan Tolgoi'ye yukarıdan bakış³

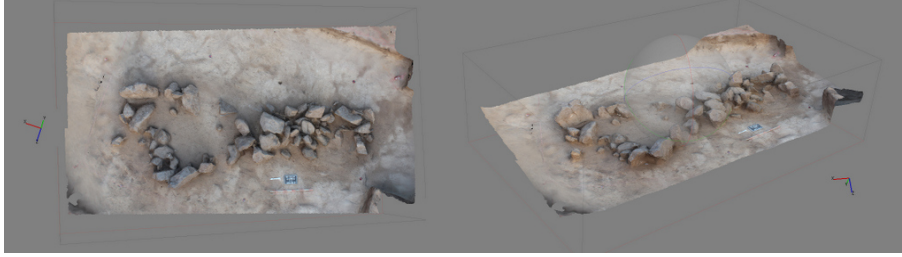
2-Cultural Change from the Late Bronze/Early Iron Age to the Late Iron Age (Xiongnu Period) in the Upper Orkhon Valley, Central Mongolia: Dr. Ursula Brosseder başkanlığında ve Dr. Chimiddorj Yeruul-Erdene Jamiyan-Ombo Gantulga'nın katılımı ile yapılan kazıların bölgesi Moğolistan'da Orhun Vadisi bölgesidir. Geç Bronz- Erken Demir Çağı ile Geç Demir Çağı yani Xiongnu (Hun) dönemini içine alan bu kazılara göre bu dönemler arasındaki kültür değişimi ilk Bozkır Devleti'nin ortaya çıkması ile olmuştur. Aralarında yaklaşık 200 yıllık bir fark olan bu geçiş dönemi ile ilgili herhangi bir arkeolojik çalışma yoktur. 2012 yılında başlayan projenin temel amacı Moğolistan'da Orhun Vadisi'nin yukarı kısmında Ar-Bulan mezar bölgesinde her iki döneme de ait olan bilgileri ortaya çıkarmaktır. Bronz Çağı Ar-Bulan bölgesi Orhun Nehri üzerinde bir dağ sırtında yer alırken, Hun (Xiongnu) döneminde bu bölge ki bu dönemde Ar-Bulan Khunnu diye anılır. Orhun Nehri'nden yaklaşık 1 km. uzaklıkta bir dağ yamacında görülmektedir.

³ <http://www.vfgarch.uni-bonn.de> , Rheinische Friedrich-Wilhelms Universität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, 14.07. 2013.

Solda Bronz Çağı Ar-Bulan, sağda Hun dönemi Ar-Bulan⁴

Kazılar sonucunda Hun dönemine ait mezarların yuvarlak olduğu görülmektedir ve bu mezarlarda iskeletlerin etrafı çeşitli taşlarla çevrilmiştir. Bu taşlarla çevrili mezar türleri genellikle anıt mezarlardır ve çok az bilinirler.

Hun dönemi Ar-Bulan bölgesi mezar örneği⁵

B-TAMAMLANMIŞ PROJELER:

1-Ausgrabungen im Zentrum der mittelalterlichen Hauptstadt des mongolischen Weltreiches: 1999- 2005 yılları arasında yapılan proje Prof. Dr. Jan Bemann ve Dr. Ernst Pohl tarafından yürütülmüştür. Ortaçağ'da Moğol İmparatorluğu'nun başkenti olan Karakorum'da yapılan kazılar, Moğol İlimler Akademisi ile Bonn Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nün ortak çalışmaları ile yapılmıştır. Moğol İlimler Akademisi şehrin tarihi yapısı hakkında yeni bilgiler ortaya koymak amacıyla bu kazıların yapılmasını istemiştir. Ayrıca 2006 yılında Moğolların büyük Hanı Cengiz

⁴ <http://www.vfgarch.uni-bonn.de/>, Rheinische Friedrich- Wilhelms Universität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, 14.07. 2013.

⁵ <http://www.vfgarch.uni-bonn.de/>, Rheinische Friedrich- Wilhelms Universität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, 14.07. 2013.

Han'ın doğumunun 800'üncü yıldönümü olması da bu kazıların başlamasını kolaylaştırmıştır.

1220 yılında Cengiz Han tarafından kurulan şehirde Cengiz Han'ın oğlu ve halefi Ögedey Han için bir duvar ve saray inşasına başlanmıştır. Bonn Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nün yaptığı kazılarda bu duvarın hemen yanında şehir merkezinde yapılmıştır. 1948/ 1949 yıllarında Kiselev'in başlatmış olduğu kazılara Bonn Üniversitesi 2004 yılında devam etmiş ve pek çok şehir ve avlu kalıntıları ortaya çıkarılmıştır⁶.

2-The Xiongnu cemetery of Gol Mod, Mongolei: Dr. Ursula Brosseder'in başkanlığında yürütülen kazılarda geçen Xiong-nular (Hunlar) M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Çin kaynaklarında Han Hanedanlığı Tarihi'nde geçmektedir. 1. Yüzyılda Xiong-nular (Hunlar) güçlendikçe Çinlilerin onlarla akrabalık ve barış anlaşmaları yapmaya çalıştıkları görülmeye başlanmıştır⁷. Çin kaynaklarının verdiği raporlara göre Kuzey Bozkırlarından Atlı Göçebeler "At İnsanları" olarak gösterilmekte ve bu "barbar" terimi ile aynı anlama gelmektedir⁸. Rus araştırmacı Sergey Minyaev'in dediği gibi Çin kaynaklarında Asya Hunları sadece avcılık yapan, yerleşik hayatları olmayan bir boy olarak geçmektedirler. İlk Hun şehirleri 1896 yılında J. D. Talko-Grinzevich tarafından Buryat'ta bulunmuştur. Bir sonraki araştırmalar 1924- 1925 yıllarında Kozlov tarafından Noin-Ula'da yürütülen kazılarda ortaya çıkarılan halı ve gümüş kaplar ile devam etmiştir. Bu buluntular tipik Hun sanatını yansıtmaktadırlar. Son yıllarda da Baykal Bölgesi'nde Hun dönemine ait yerleşim yerleri bulunmuştur⁹. Bunlardan en önemlisi Ulan Ude'nin 16 km. uzağında bulunan Ivolga Bölgesidir¹⁰.

Hunlar hakkında geniş araştırmalar yapan Talko- Grinzevich, G. Sosnovskij, A. Davydova, P. Konovalov, S. Minyaev gibi Rus araştırmacılar Hun tarihine büyük katkılar sağlamışlardır. Ancak Hun arkeolojisi hakkında en

⁶ <http://www.vfgarch.uni-bonn.de/>, Rheinische Friedric- Wilhelms Univesität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, 14.07. 2013

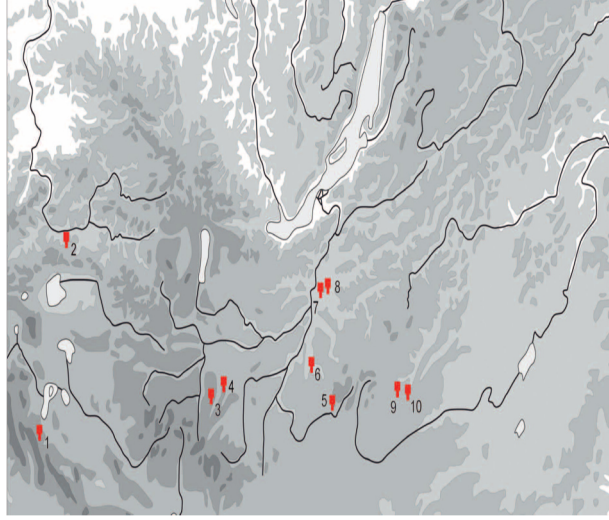
⁷ <http://www.vfgarch.uni-bonn.de/>, Rheinische Friedric- Wilhelms Univesität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, 14.07. 2013

⁸ U. Brosseder- B.K. Miller, "Reiterkrieger der Xiongnu", *Steppenkrieger*, Jan Benmann, Begleitbuch, Bonn 2013, s. 115.

⁹ U. Brosseder, "Xiong-nu Terrace Tombs And Their Interpretation As Elite Burials", *Current Archaeological Research in Mongolia*, Ed. Jan Benmann, Vor-und Frühgeschichte Archeologia, Germany 2009, s. 248.

¹⁰ Ekrem Kalan, "İvolga Örneğinde Hun Kent Kültürüne Genel Bir Bakış", *Türkbilig*, S.24, 2012, s. 2.

önemli bilgileri 1925 yılında Kozlov'un Noin-Ula'da yaptığı kazılardan elde etmekteyiz. Son on yılda ise Hun arkeolojisi konusundaki çalışmalar artmış, ABD, Rusya, Kore, Fransa, Moğolistan, Almanya gibi ülkelerden araştırmacılar çalışmalarına ağırlık kazandırmışlardır. Dr. Ursula Brosseder 2004 yılında Paris'ten J.-P. Desroches'in Gol Mod'da başlattığı kazılara 2005 yılında katılmıştır. Kazılarda içinde iki tekerlekli bir Çin arabasının bulunduğu mezar odaları keşfedilmiştir. Brosseder; Asya Hunlarının sınırları; kuzeyde Baykal Gölü, güneyde Ordos Bölgesi, doğuda Moğolistan, batıda da Doğu Türkistan (Xinjiang) olarak vermektedir¹¹. Çin'in kuzeyinde yaşayan ve Türkistan Bozkır boylarının tanımı Hun Devleti'nin kurulması ile başlamıştır¹². Kazılardan sonraki çalışmalarında Avrupa Hunları ile Attila Dönemi'ni de inceleyen Dr. Ursula Brosseder 2007 yılına kadar devam eden kazılar sonucunda Hunların Avrupa Hunlarının ataları oldukları sonucuna varmıştır¹³.

Moğolistan'daki Hun buluntu yerleri: 1. Takhiltyn-Khotgor; 2. Bai-Dag II; 3. Gol Mod 2; 4. Gol Mod 1; 5. Noyon Uul; 6. Selbe Gol; 7. Tsaram; 8. Il'movaia Pad', Sudzha; 9. Bor Bulag; 10. Duurlig Nars.¹⁴

¹¹U. Brosseder- B.K.Miller, "a.g.m", *Steppenkrieger*, Ed. Jan Bemann, Buchhandelsausgabe Primus Verlag, Bonn 2013, s. 115.

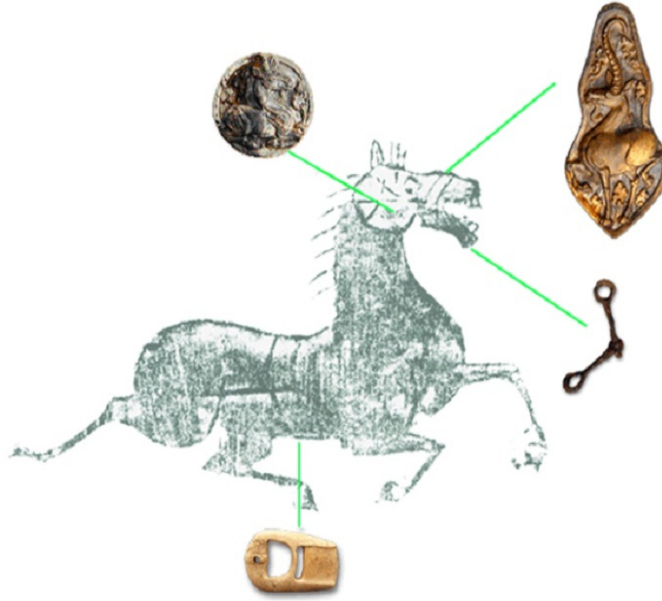
¹²U. Brosseder- B.K. Miller, "a.g.m", *Steppenkrieger*, Jan Bemann, Begleitbuch, Bonn 2013, s. 115.

¹³<http://www.vfgarch.uni-bonn.de/>, Rheinische Friedrich- Wilhelms Universität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, 14.07. 2013

¹⁴ U. Brosseder, "a.g.e", , s. 249.

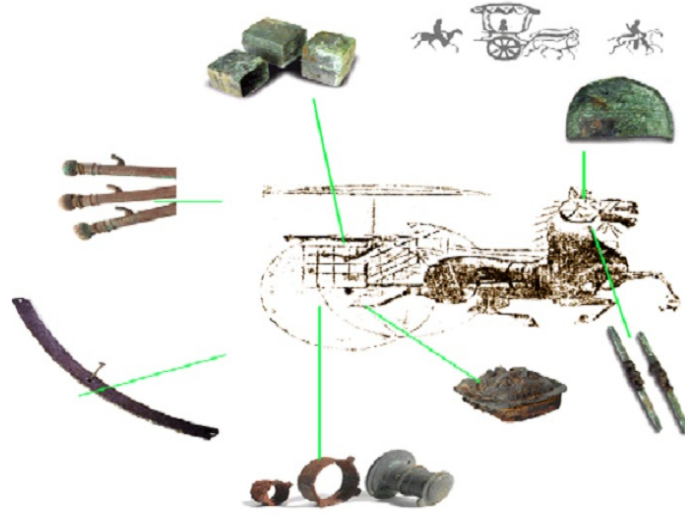
Hun altın süslemeli süs eşyaları, Gol-Mod¹⁵

At koşum takımları- Gol- Mod¹⁶

¹⁵ http://www.archaemongolia.com/de/Galerie_14.07.2013

¹⁶ http://www.archaemongolia.com/de/Galerie_14.07.2013

Hun arabaları Gol- Mod¹⁷

Yastıklı Eyer, Steppenkrieger, 2013

¹⁷ http://www.archaemongolia.com/de/Galerie_14.07.2013

Sonuç olarak Bonn Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nün yaptığı kazılar sonucunda Eski Türk kurganlarının karakteristik kökenleri Altay bölgesindedir. Sayan, Altay dağları, Minusinks Bölgesi, Moğolistan, Semeriçe Bölgesi, Tanrı Dağları tipik atla gömülme özelliğinin görüldüğü en önemli Türk kurgan bölgeleridir¹⁸. G.V. Kubarev'in de belirttiği gibi kadim Türk kültürünün ana kaynağı arkeolojik olarak da Altay ve daha sonra Tuva bölgeleridir¹⁹. Değişik Hun hükümdarlarına bağlı boyları ok çekenler olarak tanımlanmaktadır zira kurganlardan çıkarılan silahların başında ok ve yayın gelmesi bu tanımlı ispatlamaktadır. Yine bütün erkek kurganlarında ok ve yay bulunurken, kadın kurganlarının yaklaşık 1/6'sında, çocuk kurganlarının ise bazılarında ok ve yay kalıntıları çıkarılmıştır²⁰.

KAYNAKÇA

KALAN, Ekrem, "İvolga Örneğinde Hun Kent Kültürüne Genel Bir Bakış", *Türkbilig*, S.24, 2012, s. 1- 19.

BROSSEDER, Ursula, "Xiong-nu Terrace Tombs And Their Interpretation As Elite Burials", *Current Archaeological Research in Mongolia*, Ed. Jan Benmann, Vor-und Frühgeschichte Archeologia, Germany 2009 s. 247-280.

BROSSEDER, Ursula- MİLLER Bryan K., "Reiterkrieger der Xiongnu", *Steppenkrieger*, (Ed. Jan Bemmann), Buchhandelsausgabe Primus Verlag, Bonn 2013, s. 115-126.

KUBAREV, G. Vladimir, "Archaeologische Denkmäler der Alttürken", *Steppenkrieger*, (Ed. Jan Bemmann), Buchhandelsausgabe Primus Verlag, Bonn 2013, s. 127-139.

<http://www.vfgarch.uni-bonn.de/>, Rheinische Friedrich- Wilhelms Universität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sitesi.

<http://xiongnu.atspace.com/English.htm>.

http://www.archaemongolia.com/de/Galerie_ 14. 07. 2013

Fatma Aysel DİNGİL*

*Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatmaaysel48@gmail.com

¹⁸ G.V. Kubarev, "Archaeologische Denkmäler der Alttürken", *Steppenkrieger*, Ed. Jan Bemmann, Buchhandelsausgabe Primus Verlag, Bonn 2013, s. 127.

¹⁹ G.V. Kubarev, "a.g.e", s. 127.

²⁰ U. Brosseeder- B.K.Miller, "a.g.e", s. 120.

